

ԵՐԱԺԵՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԳԵՐՊ. ԿԻՐԵՂԵԱՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԵՒ ՀԱՅ ԵԿԵՂ. ԵՐԱԺԵՏՈՒԹԻՒՆԸ

(Շարունակութիւն տես Ուղեւոր 1923. էջ 124)

Պատճառաբանութիւնները. — Յուշերէս. — Թանկագին սահմանում մը. — Տպաւորութեան մը զինը. — Մեր ծիսական երգոց իսկական նկարագիրը. — Կիրեղեան Գերպի նոր դիմումը.

Կիրեղեան Գերապայծառ կը շարունակէ հետզհետէ հանրութեան ներկայացնել իր տեսակէտները, շնչոտելով միշտ մեր եկեղեցական երգոց մասին ունեցած իր կարծիքները:

Թէ ինչո՞ւ այդքան ամբաստանող փարած է. — ահա երկու պատճառներ. ա. վասն զի « ազգայնութեան կերպը կը ստանան և կը պահեն աշխարհիկ երգերէ առիւթի. ք. « Ուրովհետեւ ազգուս ևն ի յարստե փոփոխութեանց, որոց գերին ևն միտներն »: Վերջնոյս շարժառիթ ցոյց կու տայ՝ թէ « Հաւասարակց ձաշակի փոփոխութեանց, նորութեան սիրոյն, և երբեմն նաեւ երգչաց քմահաճոյցից համեմատ յարափոփոխ ևն արտաքին երգերը, և երբեմն օտար կերպարանք և օտար զարդեր կ'աւելան, միևնույն հոգեւորականը կը մնան անփոփոխ »:

Պէտք է միտ դնել, որ հոս եկեղեցական երգեր ըսած աստե՛ն կ'իմանայ Գերպ. Կիրեղեան լոկ Շարակնոցի մասերը, ո՛չ թէ պատարագի եղանակները, որոնցմէ շատերուն յաճախակի կրած փոփոխութեանց ամէն ոք ծանօթ է քիչ շատ: Բաց աստի յարաբերական իմաստով պէտք է առնուլ « հոգեւորականը կը մնան անփոփոխ » բացատրութիւնը, վասն զի կ'ենթադրէ միշտ, թէ ո՞ր և է երգիչ ինք իր կողմանէ չի տուած ունենալ այն անձնիշխան ազատութիւնը կամ լիազօր իրաւասութիւնը՝ ինչ որ համեմատաբար ունի արտաքին կամ ոչ — կրօնական երգերու հանդէպ: Այս

մտքով է ահա որ « ազատ » կը կոչէ « ի ՅԱՐԱՏՆԻ փոփոխութեանց »:

Իսկ պատարագի և այլ բարեպաշտական երգերու օր աւուր կրած փոփոխութեանց ո՞վ ծանօթ է:

Ներուի ինձ տղայութեան յուշերէս բերել հոս այն եռուզեռը՝ որ կար ի Պարտիզակ՝ ուսուցիչներու և ընկերներու մէջ: Չեմ ըսեր ամէն կիրակի, սակայն 15 օրն անգամ մը կը հանդիպէր որ նոր « Ամեն Հայր Սոյոր » մը (շատ անգամ իր նոր Տիր որդրմեայով) երգէինք տարաբախտ ծննդավայրիս տաճարին մէջ: Թիբեա անոր ծայնագրութիւնը առաջին անգամ էր որ հոն կը մտնէր, և կամ պուսաբնակ կամ պուսեցի հայ երգչի մը նոր հեղինակութիւնն էր՝ որ իր անդրանիկ այցելութիւնները կու տար Բիւզանդիոնի արուարձաններ կազմող հայաբնակ վայրերուն: Այդ յաճախակի նորութիւնը պատճառ եղած էր որ երգի դասէն դառնալուս անյապաղ հաղորդէի ծնողացս այդ նոր եղանակին գալստեան աւետիսը, կ'արժէ յիշատակել նաեւ եկեղեցական պաշտամունքէն դարձող հաւատացեալներուն միջև եղած մտեմիկ խօսակցութիւնները, ունկնդրուած երգին շուրջ յայտնուած թերուդէմ զիտողութիւնները, ընդհանրապէս ասորէն կ'ըլլային նոյն օրերու վերադարձի խօսակցութեան նիւթերը: Մոյն յիշատակուած երգերը թէպէտ զգայուն և յուզիչ, թէպէտ ախորժիւր՝ արեւելեան ճաշակի,

սակայն կամ ամբողջապէս և կամ մասնակի թուրք շարգիներ են. աւելորդ է փնտռել անոնց մէջ օծուն շնորհք և հայ ինքնուրույն բնադրում. հետեւաբար՝ անաւրժան են անոնք մեր արբազան վայրերուն պատշաճ գարդարանքն ըլլալուն: Անոնց զանազակարգին կը պատկանին նաև շարք մը ուրիշ մեղեդիներ, տաղեր, և այլն, որոնք մեր հայրենի նուիրական սեմերէն ներս մուտ գտած են դժբախտաբար:

Իրաց այս վիճակին՝ ահա շատ աւելի և կանուխէն տեղեակ էր Արհիպապատիկ Կիւրեղեան, անոր համար միանգամ ընդ միշտ հրաժեշտ տուած էր անոնց: Իր դիտաւելութիւնն էր ուղղակի ճննութեանն առնել այսօրուան մեզի մերձաւորապէս սեփական համարուածը, որպէս զի ըրբեիւրով՝ որքան հնար է՝ մերձեցնէ իր նախնականին, այսինքն ուղիղ վիճակին:

Արեւմտ Գերպ. Իգնատիոս ապահովաւ գոյն տարերըն է որ կ'ընտրէ ի լուսարաւ նութիւնն տոնմիկ երաժշտութեանն, Բայց ունի դեռ ուրիշ ներքին մղում մ'աւ: Անիկա սոսկ գեղարուեստական տեսակէտով չէ, այլ ազգային նպատակով մ'աւ կը փորձուի: Համոզուած՝ թէ ազգի մը կրօնական երգերը անբիծ ու պայծառ հայեւ լինեն են անոր ընտիր ձիրքերուն, բնաւորութեան ու բարքին, « Զկայ ազգ մը — կը զոչէ — որոյ եկեղեցական երգերն զգայի բնեն այն սերտ յարաբերութիւնք՝ ինչպէս Հայոցն »:

Անաւ չափազանցութիւն չհամարուի, եթէ ըսեմ մանաւանդ՝ որ անզուգական մտքի տիպար մը կը ներկայանայ Արհի Աբբահայրը, երբ նկատի առնունք մտքի այն խոր հասողութիւնը՝ որ քան զուրիշ ներքն աւելի մանրամասն դիտելով կ'ուրակէ. « Այս երգերու ՈՅ ՏԻՐԱՅԻՒՆ՝ ԱՅԼ ԹԵԹԵՆԻ ՈՒՐԱՆ՝ եղանակն, շարդիք թնաւայն զուարթութիւնն՝ որ ի հաճոյից յառաջ կու գայ, հասկս կ'արտայայտի երբեմնորեակն ուրախութիւնն որչափ կրնան տեսնալ թնաւ թնամբ գործունեայ և ձարտարարութեամբ մարդիկ, որոց համար աշխատութիւնն հաճոյք է և երբեք ձանձրոյ չեն զգացած »: Եւ որ-

պէս զի աւելի բացայայտ ըլլայ իր տուած սահմանը՝ կը զրկէ ընթերցողը իր հետեւեալ ՄԱՆՈՒԹԱՆԻՍԻՆ: « Հայոց կրօնական երգերու հարեան և թնադրութիւն վրայ լաւ դատաստան ընկալաւ համար, պէտք չէ դիտել տեսնեց եղանակին արտեստեան ու ձաշակն, որովհետեւ տեւ տվորարարս կ'աւանդուաւ կամ փոխառեալ էն. պէտք է նկատել միայն եղանակին ամբողջութեան ակունքի և մտաց վրայ բրած տպաւորութիւնը. սոպա թէ ոչ մեր կրօնական ազգայնաց, և ոչ թէ մեր գրգռածին համեմատ կը դատենք »:

Այն « տպաւորութեան » հաշուին պիտի յիշատակենք հոս զէպք մը:

Տարիներ անաւ Գիւնկեան խան անձամբ ի Պոլսի ներկայ ըլլալով Կոմիտաս Վ. ի տուած մէկ համերգին՝ մեծամեղձոտ գտած էր հայկական երգերուն թնջանկոյր ազդեցութիւնը, և ասկէ մղուած՝ խոստացեր էր մինչեւ իսկ կարեւոր գումար մը անոր՝ որ յօրինէ զուարթ եղանակ մը: Երբեք չէ ինձ թէ նուագուած երգերը լոկ ժողովրդական էին՝ թէ կրօնական կամ խառն, հաւանորէն երկրորդն էր: Արն ալ ըլլայ՝ սիրտի ըսեմ. մինչեւ այն ազգին սրտի և հոգւոյ թրթռումները չեն անոնք:

Այսոյք է, առհասարակ մեր երգերու մասին նոյն կերպով արտայայտուած են անցեալ ու ներկայ դարուս հայ և օտար վարպետներ, ինչ որ ստիպաւ կը նշանաւ կէ՝ թէ վշտի տիւրպակութեան ուժը որքան բուռն եղած է հայ գեղարուեստի արտադրութեան վրան իսկ: Արա կողմանէ՝ նկատելով որ սոյն համերգին կազմակերպիչը Կոմիտաս վարդապետն եղած է՝ կը հետեւեցնեմ, թէ նուագուած երգերը հայկական ինքնատուութեան ու բնադրում մին լաւագոյն վաւերականութիւնը կը վայելեն¹:

1. Բնագծումն իրենը չէ:

2. Բնագծերիւ 1912, թ. 470.)

3. Ահիջ յարմարագոյն պահուն՝ պատահամբ ժողով անցաւ Կոմիտաս Վ. « Հայ Գեղարուեստի Կոմիտէի »: Արեւ զրի ենք առել այս եղանակները հայ գեղեցիկ բերանիցն անձամբ այնպէս, ինչպէս երգում են գիւղերում »:

Եւ սակայն Գերպ. Կիրեղեան բացառութիւն կը կազմէ ու չի վարանիր հերքելու այդ ընդհանրացած իմաստն ու կարծիքը, մտքով կ'ընկղմի մինչև ամենանուրբ ծալքերը եղանակին, ու յետ մանրագոյն տեսութեան՝ մեր երգերը կը գտնէ « ոչ տիրական, այլ թերևս ոչ ալ իս » :

Կը ճանչնայ, այո՛, թշնամի արշաւանքներու և տիրապետութեանց բռնակալ ուժի գործած նախնիրները հայ կեանքի մէջ մի խաւերուն մէջ. կը ճանչնայ անոնց դառնադէտ հետեանքները զեղարուեստի այս դաշտին մէջ. բայց կը դիտէ հոն միաժամանակ այնպիսի օծում մը՝ որ կը մաքրէ կեղտն ու կեղեանքը, օծում մը՝ որ կ'աւնուէ վիշտը հայ երգին մէջ. — ըսնմ. Հայը նպատակ ունի՝ Սղատրեկոսն և Հայածառն ունի ուղղուած Վրիստոսի շնորհաբոյր « Երանի » ներն իր երգերուն մէջէն ցլացընել, ահա ինչպէս որ կ'ուզեմ Կիրեղեան Գերապայծառի հոգեբանութիւնն ըմբռնել « Թերև. ոչալիս » անուանումին մէջ :

Եւ իրօք տարիներ ետքը Ֆրանսացի դէմք մը՝ Mercure Musicalի տնօրէն Լուի Լաւուա՝ 1906 ղեկտնմբեր 1 ին սարքուած հայկական նուագահանդէսի մը ներկայ ըլլալէ վերջ՝ հրապարակ պիտի գար պայծառօրէն այսպէս արտաշայտուելու. « Աստուր գեղամներն են հոգիի մը՝ որ ինքզինքը բոլորովին կը թաւայ իր Աստուծոյն և անոր կը յանձնէ, սիրոյ խաւերի մը մէջ, իր բոլոր մտածումներն ու իր կեանքին ամբողջ. անոց մէջ բոլորապէս կը զգացուի հրաշալիս ու միտարարական հոս, աստիճան մը՝ որ ասանց ձիգի կը հասնի յափշտակութեան կոտորներուն » :

Եւ որովհետեւ Արք. Կիրեղեան հայկական երգերուն վերագրեց նաև ազգային ընտիր ձիրքերը, բնաւորութիւնն ու բարքը ճշգրտօրէն ներկայացնելու յատկութիւնը՝ ուստի կը մղուի մեր իսկական երաժշտութիւնը բուն իսկ իր ակին մէջ պարզուել, որպէս զի թօթափելով հնոստի ժանգը՝ լոյս

— աշխարհ բերէ անոր մեծագին պատմութեանը, որ է՝ մօտենալ ըստ կարի մեր Սուրբ Հայրապետաց հոգեղունչ թրթուռներուն :

Թէև այդ մտադրութիւնն ի գործ դնելն աւելորդ փորձ՝ նոյն իսկ յանդգնութիւն նկատուի շատերու կողմէ՝ և սակայն Գերպ. Կիրեղեան չի տատամսիր, չի կոսիր. նա՝ որքան կ'ընայ՝ կարեւոր բաժին մը բերելու ջանքը պիտի թափէ Հայ Եկեղեցւոյ բարեգործութեան համար. և առ այս՝ իւրացուցած կը թուի խօսքը իտալացի մեծ քերթողի մը՝ որ կ'ըսէր. « Voglio, sempre voglio, fortissimamente voglio » (Կ'ուզեմ, միշտ կ'ուզեմ, ուժգինեմ կ'ուզեմ) :

Եւ միթէ Եկեղեցւոյ Եւրոպայի բուն իսկ վայել և արժանաւոր գործը չի՞ կազմեր այս :

Յայտնի է, խոշնդոտներ պիտի չպակսէին ճամբուն վրայ. Լատին երաժշտական հնախօսութեան ծանօթանալէ հոգն ալ ղեռ իր ուսումնասիրութեանց անբաւական կը գտնէր ձեռք ձեռք աղբիւրները. և այս շատ բնական էր. Ուստի՝ նպատակով իրեն բարեպատեն առիթ մը՝ կը գրէ նաև Գահրէի Հայոց Եպիսկոպոսին, վասն զի մեր « երգոց արուեստին կաւուններն ստուգելու » համար մէկ քանի ուրիշ աղբիւրներու ևս պէտքը կը տեսնէր : Զի յապաղեր յիշեալ Եպիսկոպոսն ընծայել իր յօժարակամ աշակցութիւնը Գերպ. Կիրեղեանին հետազօտութեանց. Ան կը պատուիրէ անմիջապէս իր եկեղեցւոյն « մեծ » զպրապետին որ ձեռնառու ըլլայ, հաղորդելով ինչ որ տեղեակ է ինքն ալ իր արուեստին վրայօք : Թէ ինչ աստիճանի երաժշտական հմտութիւն ցոյց կուտայ սոյն զպրապետը իր պատրաստած պատասխանին մէջ՝ Լսե՛ք Արհի Կիրեղեանի նի խօսքերը. « Թիւպետ գիտեր կարդալ, գրել և նրգել, սակայն հայկական երաժշտութեան նիստապահ երգելը միայն գիտեր : Սիրելոցոց նա մեղ բէկըր սկսած էր այս երաժշտութիւն և ո՛վ էր հնարողը, գրեց, խաղեց և նրգեց եկեղեցական երգերու ոչ ճայններն և անոնց

մէ ծագած կ'իտաճայեր: Մենք զսեներն նորոգական խաղերու փոխարկելով օրինակեցինք »: Մակայն ատենը անկարող կ'ըլլան փափաքուած օգուտն ընծայելու, անոր համար յուսախար՝ « Ի զորս ջանացիք, կ'ըսէ: աւելի պայծառ և ստոյգ տեղեկութիւն մ' տեսնայ աւանց վրայ: ըստծները չհասկցանք... որովհետև այս նշաններն մերիկեհերոսն հետ թնտս նմանութիւն չունին և չեն նշանակեր այլևայլ հենչիսներ, այլ ճայելի ելեկըք, բարձրութեան աստիճան ու հանդիստե »:

Այս ամէնը, ուրեմն, մէկ ճանի նորութիւններ աւելցնելով միայն կը ծառայէ իր ունեցած տեղեկութեանց վրայ, որոնք կերպով մը կը կազմեն նախադրոսը աւանոր համեմատական ուսումնասիրութեանց, գործունէութիւն մը՝ որ Ամենապատիւ կիւլբեգեան Աբբաճոր ճակատին կը հիւսէ փառաւոր պսակ մը:

Հ. Ղ. ՏՈՅԵՍ

(Շարունակելի)

ԱՅԼԻՒՆԱՅԻՔ

ԹՈՆԻՐԻՆ ՊԱՌԱՒԷ

[Իմ «ՏՐՈՐԱՆՈՒՆ» անտիպ գործիք]

▽

« Իմէ, իմ պառու մայր չաշատան, քնէ անոյշ ու անորոր:

Այսպէս յուրեք քեզ կը կարգան Աղէ և աղիք օր, օր, օր... »:

ԳՆԱՅԻՒՆ - ՊԱՅԻՒՆ

Իջեր էինք խոհանոց-ճաշարանը Առաքելոց վանքի:

Ընթերցի պահն էր: Հոն էին որբերը, խումբ-խումբ սեղանի նստելու: Փայտեայ փոքրիկ զգալներ ազահարար կը միարժեպն գոգաւոր ամաններու մէջ՝ ուր թանապուրն է լեցուելու: Իզգալով մը ես ալ կը համտեսնեմ անկէ: Բոլոր պզտիկ աչքերը հարցական հետաքրքրութեամբ կ'ընթերցեն իմ վրայ: Խոյս կու տամ այդ ասղնորդ ու սրտանման շայտածառներէն:

« Միշտ այս է մեր կերածը », — սիրտ կ'ընէ շինչելու արթուն տղեկ մը, երբ շուտ զաւրով խոհանոցի կ'իսաստուներին մէջէն՝ կ'անցնէի անոր մօտէն: Չգապուած այլ պատկանուէր այս զանգատը, ո՛վ զիտէ որպիսի յոյսերով թե առած, աւելի քան ցնցող էր: Ի՞նչ պատասխանել, երբ ոչինչ կարելի էր ընել՝ զոհացնելու համար գուհաւոր փոքրիկներու դատարկ որկորները:

« Այդպէս, հա՛, ես կը խոսիմ հայր սուրբին: Նա ձեզ ոչինչ կը խնայէ՝ եթէ ունենայ », — կ'ըլլայ ակամայորէն խուսափողական իմ պատասխանը:

Մատակարար կ'ընեն իրենք ալ են դժգոհ: Դրժներէ շրթունք կ'անցնի մըթմըթոց մը՝ որ քնորոշ է, մանաւանդ պատաններու մօտ: Ահա յարմար միջոց մը չունին անոնք՝ գրաւելու նորեկ այցեւորի մը ուշադրութիւնը:

Այս մըթմըթոցին որպէս թէ չեմ ըլլար ականջադրուկ և կը շարունակեմ ման գալ տղոց մէջ, խուզարկու ակնարկներ նետելով կուշտ ու բոլոր:

*

Խոհանոցին ճիշտ մէջտեղ կայ նահապետական թոնիրը՝ որու վրայ կ'աչքէ, առիքէ, նոյնքան նահապետական երդիրը: Այս վերջինը միակ բացուածքն է, որ միափոքի զրան հետ՝ թոյլ կու տայ մուտքը տկար մթնշաղի մը:

Թոնիրն ու երդիրը...

Թոնիրը սիրտ է հիւղակին: Առանց անոր անհնար է կեանք գեղջուկին: Լօրիկն ու գոլ օրհնութիւններն են անոր: Երբ շընչարանն է այն տատին ու մամին՝ որ ասուլիսներ ունին իրենց թոնիրուն: Ուրան անկից կ'առնէ իր թին հրեշտակի, ինչպէս Նանէն իր օրօրներ քնքշակ: Պատաններ, պարմանքներ՝ կողք կողքի ընկած անոր շրթունքին՝ կը հիւսեն իրենց անուրջներ եթէրային: Դրախտի պարն է կը բոլորուի անոր շուրջ:

Երդիրն ալ աչքն է հիւղակին: Աչքն է նաեւ Աստծուն: Շողքն արեւուն այդ